

4. Перепелиця Н.В. Загальна педтехнологія роботи гуртків та інших творчих об'єднань у позашкільних навчальних закладах : навч.-метод. посіб. – Суми, 2004. – 90 с.
5. Позашкільна освіта в Україні : навч. посіб. / [за ред. О.В. Биковської]. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
6. Рожков М. Детскому движению – новые подходы / М. Рожков, А. Волохов // Воспитание школьников. – 1997. – № 1. – С. 21–25.
7. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка : навч. посіб. / Т.І. Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.

БОБРИНОК В.А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Останніми десятиліттями відбулися докорінні зміни в законодавстві та практичному втіленні спеціальної освіти.

Державним стандартом загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, визначено, що всі загальноосвітні навчальні заклади, незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, мають реалізовувати положення цього стандарту, якщо в закладі навчаються діти з особливими освітніми потребами.

Кількість таких дітей неупинно зростає, адже несприятливі соціально-економічні умови, важка екологічна ситуація, зменшення доступності медичних послуг, інтенсифікація й інформаційне перенасичення є причиною погіршення здоров'я дітей і зростання дитячої інвалідності, що призводить до значного поповнення дітей у закладах інтернатного типу. На відміну від учнів загальноосвітніх шкіл, основна маса школярів навчальних закладів інтернатного типу постійно проживає в них. Це призводить до: появи психофізичних недоліків; деформації родинних зв'язків через важке минуле; дефіциту любові та уваги; обмеження кола спілкування через закритий колектив; надто суворої регламентації часу; несформованості “Я-образу”; підвищеного почуття тривожності; закомплексованості, емоційного невдоволення; економічної депривації (діти не мають власних заощаджень і досвіду розпоряджатися грошми); обмеженості можливостей у виборі професії; соціальної незахищеності після виходу із закладу.

Усі ці особливості зумовлюють певні підходи до процесу професійного становлення учнів закладів освіти інтернатного типу, зокрема його першого етапу – професійної орієнтації. Особливо потребують профорієнтаційної допомоги діти з відхиленнями в розумовому розвитку. Тому сьогодні особливої актуальності набула проблема вдосконалення організації та проведення профорієнтаційної роботи в навчальних закладах інтернатного типу, яка могла б орієнтувати сучасну молодь на нові умови й запити нинішнього ринку праці.

Деякі питання корекції вад психічного розвитку дітей розглянуті в контексті проблеми психологічної готовності дітей до школи та труднощів шкільного навчання (І.Н. Агафонова, М.І. Безруких, С.М. Громбах, І.В. Дубровіна, С.І. Єфімова, Н. Коцур, Б.Г. Круглов, В.Г. Степанов, А.В. Фурман та ін.).

Формуванню індивідуального стилю діяльності дітей з особливими потребами, за якого використовуються найважливіші її особливості й компенсуються існуючі недоліки, присвячені праці Г.М. Андрєєва, О.К. Байтметова, К.М. Гуревич, Є.О. Климова, Г.Ф. Королькова, Б.Ф. Ломова, В.Д. Шадрикова. У дослідженнях Л.С. Виготського, Т.М. Воройської, Ю.З. Гільбуха, М.С. Кагана, Є.О. Климова, М.Д. Левітова, Є.О. Мілеряна, В.О. Моляко, Р.О. Пономарьової,

В.В. Рибалки та інших учених подано загальну характеристику навчальної й трудової діяльності, що здійснюється за етапами та охоплює мотиваційну, змістову й організаційно-операційну сторони, є необхідною умовою корекційно-розвивальної роботи. У дефектології ці аспекти проблеми розглядаються в працях Г.М. Дульнєва, Г.Й. Жаренкової, Г.М. Мерсіянової, С.Л. Мирського, Б.І. Пінського, К.М. Турчинської та ін. У них також доводиться, що становлення суб'єкта, здатного виконувати й регулювати працю, відбувається за умови усвідомлення ним власної діяльності.

Вивчення проблеми дало змогу дійти висновку й про те, що навчальна робота в системі спеціальної освіти в широкому розумінні спрямовується на максимально можливе соціальне зростання дитини при засвоєнні суспільного досвіду, формуванні способів дій в умовах свідомої цілеспрямованої діяльності (Л.С. Виготський, Т.О. Власова, Г.М. Дульнєв, І.Г. Єременко, М.І. Земцова, І.С. Моргуліс, Б.І. Пінський, В.М. Синьов, М.Д. Ярмаченко та ін.).

Мета статті – розкрити особливості профорієнтаційної роботи, яка проводиться в школі-інтернаті з учнями з особливими освітніми потребами.

Існує декілька концепцій формування понять “особи з порушеннями”, “з відхиленнями”, “з інвалідністю”, “з вадами розвитку”. Всесвітня організація охорони здоров'я трактує термін “порушення” як такий, що стосується аспектів органічної вродженості, втрати певних функцій (наприклад, глухота, обмежений зір); поняття “інвалідність” – як таке, що стосується вад окремих функцій (мовлення, фізичне пересування тощо); “фізичні та розумові вади розвитку” стосуються соціальних недоліків, тобто коли можливості людини не відповідають вимогам та очікуванням середовища, в якому вона існує. Останнім часом використовується термін “діти з особливими освітніми потребами”, який стосується однаковою мірою як інвалідності у важкій формі, так і середніх за ступенем порушень. Таким чином, акцент зсувається від внутрішніх вад дитини до системи освіти, яка надає підтримку дитині в навчанні, визначає сильні якості дитини та задовольняє всі її індивідуальні потреби.

Профорієнтація – це комплекс психолого-педагогічних та методичних заходів, які спрямовані на оптимізацію процесу працевлаштування відповідно до бажань, нахилів, здібностей і з урахуванням потреби суспільства в спеціальностях [9].

Тому сьогодні науковці намагаються розробити нові підходи щодо професійної орієнтації школярів. Зокрема, Н. Жемера розробила загальні концептуальні положення професійного самовизначення старшокласників [3; 4]. Професійне самовизначення вчена розглядає як:

1) систему завдань, які ставить суспільство перед особистістю (соціологічний підхід);

2) процес поетапного прийняття рішень, завдяки яким індивід формує баланс між власними перевагами й потребами системи поділу праці в суспільстві (соціально-психологічний підхід);

3) процес формування індивідуального стилю життя, значною частиною якого є професійна діяльність (диференційовано-психологічний підхід).

Професійне самовизначення передбачає формування суб'єкта конкретного виду праці – професії, спеціальності, що характеризується високою мобільністю; вимагає широкої орієнтації у світі праці, не обмежуючи можливості розвитку й саморозвитку особистості [9].

З огляду на вищезазначені підходи, професійне самовизначення особистості Н. Жемера розглядає як “Я-концепцію” індивіда, що відображає розуміння, переживання й наміри, предметні дії в професійній діяльності в конкретних соціальних умовах. Орієнтація молоді на професійну працю та вибір свого професійного майбутнього є невід’ємною складовою навчально-виховного процесу закладів освіти за умов обов’язкового його доповнення інформаційною й консультативною роботою, практичною діяльністю, спрямованою на розвиток нахилів і здібностей особистості.

Для того, щоб з’ясувати специфічні особливості профорієнтаційної підготовки в навчальних закладах інтернатного типу, необхідно проаналізувати процес професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи. Метою системи професійної орієнтації в межах загальноосвітньої школи є формування в учнів умінь обирати сферу професійної діяльності, що оптимально відповідає особливостям запиту ринку праці. У зв’язку із цим профорієнтація в школі повинна вирішувати завдання формування особистості працівника нового типу, що забезпечить ефективне використання кадрового потенціалу й радикальне регулювання ринку праці. Закономірність переходу до ринку праці значно змінила стратегію й тактику розробки теорії та практики професійного самовизначення молоді.

У сучасних наукових і нормативно-методичних документах вирізняються різноманітні підходи щодо структурного складу профорієнтації:

1) трьохетапна структура профорієнтації містить профосвіту (профінформація), профконсультацію й працевлаштування [7];

2) чотирикомпонентна передбачає організаційно-функціональну, логіко-змістовну, особистісну й управлінську підсистеми [8];

3) семикомпонентна: профосвіта, профвиховання, профактивізація, професійна психодіагностика, профконсультація, профвідбір, профадаптація [1].

Підготовка молоді до життя, до праці в нових соціально-економічних умовах – це надзавдання сучасної школи, яке набуває особливого звучання, коли мова йде про професійну підготовку дітей з відхиленнями в розумовому розвитку, які навчаються в закладах освіти інтернатного типу.

Ці школи забезпечують не тільки виховання та розвиток своїх учнів, а й готують до самостійного життя шляхом надання їм професійної допомоги відповідно до особистісних можливостей.

Відмінності професійної підготовки дітей з відхиленнями в розвитку порівняно з їхніми однолітками, які нормально розвиваються, викликані необхідністю її посилення з метою корекції деформованого розвитку й підготовки випускників до повноцінної участі в трудовому житті сучасного суспільства. Адже такі учні, внаслідок своїх інтелектуальних і психофізичних особливостей і можливостей, є найбільш слабкими в плані забезпечення їм загальної освіти, професійної підготовки.

Школи-інтернати для дітей з відхиленнями в розумовому розвитку постійно зазнають труднощів у працевлаштуванні своїх учнів, оскільки на ринку праці вони не витримують конкуренції зі своїми однолітками, які нормально розвиваються.

Як зазначають Г.М. Дульнев, С.Л. Мірський, людина з проблемами в інтелектуальному й фізичному розвитку нічим не відрізняється в праві на працю від інших членів суспільства [5; 6]. Але їй потрібна особлива допомога в розвитку здібностей до трудової діяльності й реалізації своїх прав на неї з користю для себе та навколишніх. Ще Л.С. Виготський у своїх працях говорив про те, що спеціальна школа

створює для дитини замкнений світ, у якому все пристосоване до дефекту. Учений відзначав, що спеціальна педагогіка не повинна бути педагогікою дефективною, котра пристосовується до недоліків дитини, тим самим обмежуючи можливості її розвитку, а повинна орієнтуватися на завдання педагогіки загальної. Мета спеціальної педагогіки полягає в пошуку засобів, методів виховання, завдяки яким дитина з психофізичними недоліками могла б максимально адаптуватися в суспільстві.

Як показує практика, найбільш сприятливим для професійної підготовки та забезпечення трудовою зайнятістю осіб зі спеціальними потребами є освітньо-адаптаційне й реабілітаційне середовище школи-інтернату. Правильно створені в ній умови, форми й зміст професійно-трудової підготовки здатні забезпечити учневі засвоєння відповідно до його можливостей трудових умінь і навичок, професійних програм, формування загальної культури, продуктивну соціалізацію. Це середовище повинно по можливості компенсувати обмеження життєдіяльності розумово відсталої дитини, надаючи їй змогу після закінчення школи виступати на ринку праці в доступних для неї сферах.

Держава й сучасна наука орієнтують школу на доступність, варіативність, індивідуалізацію освітніх послуг, що максимально забезпечує інтереси особистості, яка розвивається. Ці напрями в діяльності школи-інтернату є пріоритетними в організації освітнього середовища для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, адже вона залишається не тільки стабільним, а й соціально захищеним джерелом життєдіяльного досвіду.

На відміну від розробленої системи професійної орієнтації учнів із нормальним інтелектуальним розвитком, проблема підготовки осіб з обмеженими можливостями і в теоретичному, і в практичному планах розроблена недостатньо. У результаті випускники школи-інтернату з відхиленнями в розумовому розвитку, маючи певний потенціал трудових можливостей, не в змозі їх реалізувати в умовах виробництва.

Знайти себе в розмаїтості професій – досить складне завдання для людини з нормальним інтелектом, а для дітей з відхиленнями в розумовому розвитку тим більше. Результати опитування 101 учня старшої ланки цієї категорії дітей на запитання про те, від кого вони довідалися про різні професії, засвідчили, що 15,8% – від учителів і вихователів; 42,4% – від батьків і родичів; 8,9% – від друзів; 18,8% – із життя.

Ці показники вказують на те, що рівень педагогічного впливу на вибір професії невеликий і потребує значного підвищення, тому що учні з відхиленнями в розумовому розвитку не усвідомлюють, що наявні в них психофізичні недоліки значно обмежують їхні можливості при виборі професій.

У системі професійної орієнтації учнів із відхиленнями в розумовому розвитку можна визначити ще й такі проблеми:

1. Завищена самооцінка учнів при виборі професій, що не відповідає їхнім психофізичним особливостям.
2. Механічно вироблені навички виконання певних трудових операцій без їх осмислення й усвідомлення швидко втрачаються.
3. Дуже низький рівень самостійності при виконанні трудових завдань.
4. Непідготовленість до участі в суспільному житті: вузька варіативність поведінки, невміння поводитися в конфліктних ситуаціях.

Тому головним напрямом профорієнтаційної роботи в школі-інтернаті для дітей з відхиленнями в розумовому розвитку є виховання в них інтересів і схильностей до рекомендованих видів праці з урахуванням їхніх потенційних можливостей, реалізація яких забезпечується корекційним характером навчання. Вирішення цього завдання ускладнюється своєрідністю трудової діяльності, її особливою специфікою в навчальному процесі. Відповідно, однією з головних умов професійної орієнтації підлітків із проблемами в розвитку є забезпечення зв'язку загальнокорекційної спрямованості навчання, урахування індивідуальних і типологічних особливостей учнів на основі цільових, енергетичних і виконавчих аспектів їхньої трудової діяльності з основами психофізіології праці.

Висновки. Отже, проблема профорієнтаційної підготовки учнів із відхиленнями в розумовому розвитку – чи не найгостріша серед тих, що стоять сьогодні перед спеціальною педагогікою. Сформована система професійно-трудова підготовка й сучасні соціально-економічні умови значно ускладнюють працевлаштування учнів з відхиленнями в розумовому розвитку, а підвищені кваліфікаційні вимоги до підготовки фахівців з особливостями розумового й психофізичного розвитку ускладнюють оволодіння навіть доступними відповідно до їхніх можливостей професіями. Відтак, спеціальна освіта лише тоді буде оптимальною, коли спрямовуватиметься не на абстрактну особистість, а на конкретного учня з метою становлення його соціальної позиції. Однією з важливих умов підвищення ефективності профорієнтаційної роботи є її спрямування на активізацію внутрішньої діяльності школяра щодо адекватного сприймання навколишнього світу і власного “Я”, на створення адекватної системи відносин і спілкування з оточенням, на формування здатності до будь-яких видів діяльності.

Література

1. Васенков Г.В. Формы и методы профессионально-трудова подготовки умственно отсталых учащихся в новых экономических условиях / Г.В. Васенков // Инновации в Российском образовании (коррекционная педагогика) : сборник. – М., 1999.
2. Дульнев Г.М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе. Психолого-педагогическое исследование / Г.М. Дульнев. – М. : Педагогика, 1969.
3. Жемера Н. Вибір професії: престиж чи усвідомленість? / Н. Жемера // Директор школи (Шкільний світ). – 2001. – № 44. – С. 10–11 ; № 45. – С. 10–11.
4. Матвеев О. Технологія професійного самовизначення / О. Матвеев, Н. Жемера // Директор школи. – 2003. – № 45. – С. 1–11.
5. Мирский С.Л. Методика профессионально-трудова обучения во вспомогательной школе : пособие для учителей / С.Л. Мирский. – М. : Просвещение, 1980.
6. Трудове виховання учнів допоміжної школи / [під ред. Т.О. Северина]. – К. : Радянська школа, 1984.
7. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання : у 3 ч. / Д.О. Тхоржевський. – К. : Дініт, 2000. – Ч. 2 : Загальні засади методики трудового навчання.
8. Федоришин Б.А. Психологические аспекты профориентации учеников / Б.А. Федоришин. – К., 1976.
9. Комплексная методика изучения индивидуальных особенностей учащихся в целях подготовки к обоснованному выбору профессии / [под ред. С.И. Вершинина]. – М., 1989.

ГРИШКО Ю.А.

ЦІННІСТЬ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО ПОШУКУ

Перелік досліджень щодо цінності людської самореалізації в цілому та професійно-педагогічної зокрема в психологічному аспекті гіпотетично безмежний [4]. Одна з позицій, що домінує сьогодні, представлена побіжно теорією А. Маслоу [7]. У працях К. Гольдштейна на основі біологічного матеріалу дове-